

BOG JE DOLAR, DOLAR JE OTAC, DOLAR JE DUH SVETI

(Vladimir Majakovski: *Moje otkrivanje Amerike*, prevela sa ruskog Melina Panaotović, Izdavački kolektiv *Carmela*, Novi Sad, 2025)

Novosadski izdavački kolektiv *Carmela* je ove godine objavio putopisni esej Vladimira Majakovskog *Moje otkrivanje Amerike*, u prevodu Meline Panaotović, tačno vek nakon originalnog i pola veka nakon jugoslovenskog izdanja. Iako prethodno štampan 1975. godine, pod naslovom *Moje otkriće Amerike*,¹ tadašnji prevod Derviša Imamovića je nepotpun – iz njega je izostavljena dragocena prva polovina eseja, odnosno šezdeset pet stranica zapisa o osamnaestodnevnom prekookeanskom putovanju i boravku u Meksiku. Otuda ovogodišnje izdanje možemo smatrati prvim i ekskluzivnim na ovim prostorima, a knjiga je jedinstvena i kao danas redak primer dvojezične prakse, budući da je srpski prevod praćen izvornim ruskim originalom.

U periodu od 1923. do 1925. godine Majakovski je tri puta pokušao da poseti Sjedinjene Države, ali mu je viza dva puta bila uskraćena, da bi, na posletku, dobio vizu za Meksiko. U Americi je, nakon što mu je odobrena višemesečna turistička dozvola boravka, gromadni sovjetski *majak* (na ruskom: svetionik), kako su ga zvali, najavljen kao „najčuveniji pesnik iz boljševističke Rusije”, i tom prilikom je u Njujorku, Čikagu, Filadelfiji, Detroitu, Pitsburgu i Klivlendu, pred nekoliko hiljada ljudi, održao čitanja poezije i predavanja koja su trajala i po nekoliko sati. Utiske o američkim gradovima beleži dok su još sveži. Esaj, podeljen u tri poglavlja (Meksiko, Njujork, Amerika) sa ilustracijama starog prijatelja, takođe futuriste, Davida Burljuka,² izlazi u Njujorku već 1925. godine, a samo godinu dana kasnije se (iste godine kada će izaći i tekst *Kako praviti stihove*), sa naslovnicom koju je dizajnirao Aleksandar Rodčenko, štampa u Moskvi.

Tvorac „stepenastog stiha” u svom viđenju Njujorka beskompromisno kritikuje srce kapitalizma, nazivajući Ameriku „duhovnom provincijom”, ističući sve njene manjkavosti, surove sistemske nepravde i naličja, kroz neposredan dokumentarni stil pun autentičnih i živopisnih detalja. Pesnički jezik sa prepoznatljivim futurističkim elementima, upečatljivim slikama i naglašenim bojama i kontrastima, istovremeno je i ključno sredstvo koje sprečava da ovaj prozni zapis sklizne u tendenciozni pamflet.

¹ Putopisni esej *Moje otkriće Amerike* je štampan u okviru petog toma Majakovskog, *Bez bijelih zastava* (hronološki poredani članci i pisma 1914–1926) sarajevske izdavačke kuće „Veselin Masleša”.

² David Burljuk (1882–1967) emigrirao je 1922. godine u Njujork. Majakovski će ga prilikom boravka u Americi sresti prvi put nakon sedam godina od njihovog poslednjeg susreta 1918.

Opis osamnaestodnevnog putovanja Atlantskim okeanom „poput muve po ogledalu” minimalistički je sveden na prizore letećih riba i „fontana kitova”, a pojedine rečenice auditivno krajnje sugestivno i efektno hvataju ritam cele plovidbe.

Zatim pak dugo, dugo treba da tutnji voda, da umirujuće bruji brodska mašina, kako bi u taktu zveckao bakar na okruglim prozorčićima.

Vizuelna i taktilna pregnantnost jezika ističe se posebno u opisima Havane i Meksika: od belog stenja, tropske kiše i voća, „havanskog krompira” (ananasa), zelenog kokosovog oraha sa jezgrom putera, i manga – „karikature banane sa velikom dlakavom košticom”, preko lučkog skladišta viskija, flamingosa „boje svitanja”, kaktusa „poškropanih crvenilom”, agava „poput dugačkih kuhinjskih noževa”, do „modre, ultramarinske noći” i „crnih tela palmi”.

Na fonu zelenog mora crni čovek u belim pantalonama prodaje svetlocrvenu ribu, podižući je za rep iznad sopstvene glave.

Živopisan pejzaž grada Meksika, punog kuća nalik na ružičaste, plave i zelene kutije i dvorišnih ćupova sa puzavicama i papagajima, pleni srdačnim, gostoprимljivim ljudima i egzotičnim biljkama. Nasuprot tome, Njujork „isplivava iz okeana svojom natrpanom gradnjom i tehnikom”, „belim bleštavim šinama”, „zidovima dokova, stanicama uglja, električnim instalacijama, čeličanama”. Čitav grad je „nepregledni čestar cevi”, „uvek u hrpi kamenja i čeličnim povezima, u zavijanju burgija i udarcima čekića”, sa kućama koje se izdižu „poput bunarskih zidova sa kvadratima, kvadratićima i tačkicama prozora” i zgradama – „kutijama šibica istog naziva, istog oblika”, koje izazivaju teskobu i osećaj „kao da se obrazom trljaš o taj kamen”.

Majakovski, već tokom plovidbe, beleži klasnu podelu putnika na parobrodu, a slična zapažanja prožimaju sva tri dela ovog eseja kroz mnoštvo primera i varijacija.

Klase zaista postoje. U prvoj su trgovci, proizvođači šešira i kragni, asovi umetnosti i kaluđerice. [...] Drže se po strani. Ako i idu u treću i u drugu klasu, onda samo po lepe devojke. Druga klasa su sitni trgovački putnici, umetnici svog zanata, i inteligencija što poseduje Remingtone. ...guraju se sa strane do paluba prve klase. No, uočavaju ih i gotovo ljubazno mole da se vrate u svoju klasu. Treća klasa je nadev potpalublja. To su oni što traže posao iz svih Odesa ovog sveta: bokseri, detektivi, crnci.

[...]

Prva klasa povraća gde joj se ushte, druga na treću, a treća sama na sebe.

Klasna struktura u potpunosti determiniše američki način života – od toga koliko će trajati pauza za ručak i kakav će biti tip obroka („svako doručkuje u zavisnosti od nedeljne plate”), do vidova zabave, hobija i načina na koji se provodi slobodno vreme. Predvidljivi zaključci su mestimično prošarani lucidnim i ironičnim opaskama, a jedna od njih je da se siromašniji ljudi bolje hrane od bogatih jer obeduju kod kuće, uz svetlo, vodeći računa o onome što gutaju, dok bogatiji u skupim restoranima jedu kvarljivu, konzervisanu hranu, i to u polumraku, jer umesto sijalica preferiraju svetlost sveća: „Sve

osvetljenje pripada buržoaziji, a ona jede uz ostatke nedogorelih sveća". Iako naoružana i organizovana, ona se „podsvesno plaši svog osvetljenja.”

Meksiko je opisan kroz slike zadivljujuće raskošne prirode, ekstremnog siromaštva i razbojništva. Prizori sirotinje, iznemogle dece koja se hrane kukuruzom, napuštenih crkvice bez prozora, punih buđi, meksičkih pivnica, tzv. pulkerija sušta su suprotnost slikama slavne drevne meksičke istorije. Zemlja u kojoj se pre „otkrića Amerike” srebro razbacivalo i nije se smatralo plemenitim metalom, sa gusto razvijenom industrijom i infrastrukturom, danas je opustošeni predeo koji su za sobom ostavili američki civilizovani imperijalisti, a njen je predsednik „samo izvršitelj volje severnoameričkog kapitala”. Potomci nekada hrabrih i uzornih indijanskih ratnika danas propadaju, ispijajući kaktusov pulke koji im razara srce i želudac, u gradu koji je prvi na svetu po broju automobilskih nesreća, prepunom nemačkih i francuskih preduzeća, pucnjave i rasprodaja.

Prelazak Majakovskog iz Meksika u Ameriku prati svedočenje jezičkog nesporazuma na granici i poslovičnog nepoznavanja geografije i opšte kulture američkih graničnih službenika (pitaju ga da li je Moskva u Poljskoj), kao i komentar na tešku muku kroz koju prolaze emigranti, posebno oni koji pokušavaju da se iz meksičkog Lareda prebace u američki. Njima krijumčari otimaju pozamašne svote novca, da bi često na kraju bivali ugušeni, čime direktno emigriraju „na onaj svet”.

Majakovski postavlja pitanje ko je uopšte Amerikanac i šta se krije iza aneksirane reči „Amerika”, budući da su pravo da sebe zovu tako Sjedinjene Države uzele „silom, drednotima i dolarima, uterujući strah susednim republikama i kolonijama”. On piše o rasnoj segregaciji, o Kju-kluks-klanu kao svakodnevnoj pojavi, o železničkim stanicama i zgradama presečenim tačno napola, zapažajući da boja kože uslovljava i vrstu posla, ali i logiku i vreme kretanja:

*Dole, u neprekidnoj ljudetini teče, najpre pre svitanja, tamnoljubičasta masa crnaca što izvrša-
va najteže, mračne poslove. Kasnije, oko sedam, tu su zauvek beli.*

Njujork nije samo rasno podeljen. Različite nacionalnosti mahom žive u zasebnim i predodređenim kvartovima, sa svojim jezicima i običajima, pa tako precizno izdelfene četvrti i avenije deluju „kao servirane”. Strah od nezaposlenosti koji zaposeda prosečnog Amerikanca je ogroman jer ostajanje bez posla znači nedopustivo „hodanje unazad, proterivanje iz neotplaćene kuće, zatvaranje kredita u mesari”, beskućništvo i društvenu smrt. Majakovski je svestan činjenice da mnogobrojnost potlačenih i deprivilegovanih znači i mogućnost preokreta snaga na „vagi istorije”, kao i da afroamerička populacija može biti „dovoljno suv barut za eksplozije revolucije”.

Uz razmatranje rase, klase i otuđenja, Majakovski ne zaobilazi ni problem zagađenosti vazduha, nudeći potencijalnim posetiocima i jedan krajnje praktičan i simpatičan, zdravstveni savet:

*Ako ste se ogreball, namažite se jodom: njujorški vazduh je začinjén svakojakim smećem od ko-
ga rastu čmičci, naduvaju se i gnoje sve ogrebotine i od koga, ipak, žive milioni koji ništa nema-
ju i ne mogu nikuda da otputuju.*

Raskrinkavanje američkog puritanizma i opšteg licemerja dato je na primerima milionera koji putem oglasa u novinama usvajaju šesnaestogodišnjakinje, kako bi navodno izbegli društvenu osudu i sumnju u slučaju sklapanja braka sa maloletnicama, dok je kritika slobodne štampe istaknuta ironičnom činjenicom da novine na ovakve pojave čute „kao da su im usta napunili dolarima”. U odnosu na ovu „bogatašku zabavu”, siromašnim parovima je namenjena vožnja na „Koni Ajland”, odnosno „ostrvo zabave”, gde je glavna atrakcija *freak show*:

U posebnim kioscima okupljene su sve odvratne nakaze sveta: žena sa bradom, čovek-ptica, žena sa tri noge i tome slično – bića koja izazivaju iskreno oduševljenje Amerikanaca. Ovde se stalno smenjuju za groš iznajmljene izgadale žene, koje se zavlade u sanduk, pokazujući bezbolno probadanje mačevima; druge smeštaju na stolicu sa polugama i puštaju struju, dok od njihovog dodira sa drugima ne počnu da pljušte varnice. Nikada nisam video da takva gadost izaziva toliku radost.

Posebno mesto u ovom putopisnom eseju ima Čikago, grad koji se „ne stidi svojih fabrika” i „ne povlači se sa njima na periferiju”, kao što je to slučaj sa Njujorkom. Majakovski veliča ovaj grad sa velikom radničkom tradicijom, čiji radnici su 1. maja 1886. proglasili generalni štrajk, kada je u odmazdi obešeno petoro drugova revolucionara, grad u kojem su smeštene radničke partije, ali i redakcija komunističkih novina *Daily Worker*. Ipak, u njegovom samom centru je i „krvavo srce – klanice”. Naturalistički pasaži koji obiluju aliteracijom, hiperbolom i gradacijom kojima dočarava nesnosne prizore životinja zgnječenih pokretnim zidovima i ljudi koji su dehumanizovani poslom klanja i rezanja na hiljade svinjskih ili goveđih vratova, uz ciku, mukanje, meketanje, smrad izmeta, urina, krvi i rojeve mušica, podsećaju na odlomke iz, nekoliko decenija kasnije napisanog, *Sedmog čoveka* (1975) Džona Berdžera, studije o evropskim radnicima migranti-ma, u kojoj radnici klanica počinju da haluciniraju multiplikovane glave i trupove ubijelih životinja.

Rad u klanicama ne prolazi bez posledica. Nakon izvesnog vremena ili postaješ vegetarijanac ili mirno počinješ da ubijaš ljude.

Slično poređenje sa pomenutom Berdžerovom knjigom se može napraviti i u delu posvećenom Detroitu, gde je smeštena Fordova fabrika, u kojoj je Majakovski razgovarao sa njenim nekadašnjim radnicima, beležeći svedočenja o nesrećnim slučajevima o kojima se nikada ne piše, o podeli rada koja uništava mentalne i kreativne kapacitete ljudi, svodeći ih na ritam pokretne trake, sa koje sasvim iscrpljeni i klonuli nakon smene padaju u tramvaje, nesposobni za bilo kakvu misao i međuljudsku interakciju. Iluzoran „američki san” o zemlji jednakih mogućnosti i bogatstvu, osnažen mnogobrojnim opisima milijardera koji su nekada bili samo čistači, raspršuje se i problematizuje iskazima ovih bivših fabričkih radnika. Jedan od njih, oboleo od tuberkuloze, kaže: „To oni paradni deo pokazuju, ja bih vas, eto, odveo u kovačnicu na River, gde pola njih radi u vatri, a pola u blatu i vodi.”

Zanimljivo bi bilo *Moje otkrivanje Amerike* uporediti i sa *Moskovskim dnevnikom* Valtera Benjamina, pisanim baš tih godina (1926–1927.) Ovi Benjaminovi zapisi koji svedoče

o najrazličitijim aspektima moskovskog kulturnog života bliski su putopisu, ali su ujedno i nešto najintimnije što je ikada napisao, jer su neodvojivi od opisa zebnjom i nadanji-
ma prožetih susreta sa Asjom Lacis, ženom u koju je bio zaljubljen. S druge strane, u nju-
jorškim impresijama Majakovskog nema ni pomena o strastvenoj tromesečnoj ljubavnoj
vezi sa ruskom emigrantkinjom Eli Džons (Jelizavetom Petrovnom Zibert), prevoditelj-
kom koja je tečno govorila francuski, engleski, nemački i ruski. Sa njom će Majakovski
imati i ćerku, koju će kasnije posetiti u Parizu. Dnevnička odrednica implicira ličniju
perspektivu nego što to zahteva putopisna forma; drugi, važan razlog je svakako i to što
se afera Majakovskog morala čuvati u tajnosti, ali je presudna i njegova svesna oprede-
ljenost da fokus ovog eseja bude striktno ograničen na američke društvene i klasne od-
nose, urbanističke odlike, infrastrukturu i tehnologiju, te kritiku kapitalističkog načina
života i razmišljanja, licemerja i lažnog morala, čiji je jedan od primera bila i, tada na
snazi, prohibicija, koja je pospešila porast sumnjivih profitera i biznisa.

Kao što prevoditeljka Melina Panaotović zapaža u svom uvodnom tekstu, Majakov-
ski u ovom putopisu veoma vešto balansira između „angažovanosti i objektivnosti”. Nje-
gov prikaz stvarnih života radnika, njihovog otuđenja i mesta u društvu u kojem je no-
vac jedina vrednost i merilo samog postojanja, katkad je groteskan, ali je i danas podsti-
cajan za razmišljanje i poređenje. Iako je i sam apsolutno svestan opasnosti koja bi pro-
istekla iz neopreznog svođenja opisa američkih prilika na banalne i opštepoznate iskaze
ili fraze, Majakovski ipak u ovom eseju kroz suptilnu kritiku fetišizacije novca, briljant-
no pesnički kondenzuje jednu „univerzalnu” i danas opštevažecu (ne samo američku)
kapitalističku istinu:

Bog je dolar, dolar je otac, dolar je duh sveti.